

Land Use Changes Among Rice Farmers Following the Implementation of Subsidization Policies: A Case Study of Mek Dam Village, Phayakkhaphum Phisai District, Maha Sarakham Province

Thadakorn Thupcod

College of Politics and Governance,
Mahasarakham University, Thailand

Nattakant Akarapongpisak

College of Politics and Governance,
Mahasarakham University, Thailand

Abstract

This study investigated changes in land use patterns among rice farmers in Mek Dam Village, Mek Dam Sub-district, Phayakkhaphum Phisai District, Maha Sarakham Province. The research aimed to assess the effects of the government's subsidization and supportive programs for rice farmers on land use during the crop years 2019/2020 and 2020/2021. Additionally, the study explored other conditions, beyond government programs, that influenced land use decisions. Data were collected through questionnaires and interviews and analyzed using frequency distribution, percentages, and standard deviation. The findings show variability in land use decisions: while a majority of Mek Dam farmers persisted in rice cultivation, a notable minority transitioned to post-harvest crops, with some adopting 'the New Theory Agriculture'. Factors prompting changes in land use included water scarcity, drainage issues, and soil degradation. Interestingly, other factors highlighted in existing literature – economic conditions (e.g., rising costs of chemical fertilizers and fuel), institutional conditions (e.g., land ownership and allocation), socio-cultural factors (e.g., land-use perceptions), and technological aspects (e.g., information access for agricultural development) – appeared to have no influence on land use changes in the studied community.

Keywords

land uses, land use conditions, changes in land uses

CORRESPONDING AUTHOR

Thadakorn Thupcod, College of Politic and Governance, Mahasarakham University, Khamriang District, Kantarawichai City, Mahasarakham 44150 Thailand. Email: thadakorn3141@gmail.com

การเปลี่ยนแปลงการใช้ประโยชน์ที่ดินของ เกษตรกรผู้ปลูกข้าวหลังจากการนํานโยบาย ช่วยเหลือของรัฐบาลไปปฏิบัติ : กรณีศึกษา บ้านเม็กดำ ตำบลเม็กดำ อำเภอยักษ์ขุมมิ พิสัย จังหวัดมหาสารคาม

ธดากรณ์ ทัพโคตร

วิทยาลัยการเมืองการปกครอง
มหาวิทยาลัยมหาสารคาม

ณัฐกานต์ อัครพงศ์พิศักดิ์

วิทยาลัยการเมืองการปกครอง
มหาวิทยาลัยมหาสารคาม

บทคัดย่อ

งานวิจัยนี้มีวัตถุประสงค์คือ 1) เพื่อศึกษาการเปลี่ยนแปลงการใช้ประโยชน์ที่ดินของเกษตรกรผู้ปลูกข้าว 2) เพื่อศึกษาผลจากการนํานโยบายช่วยเหลือและสนับสนุนเกษตรกรผู้ปลูกข้าวของรัฐบาลไปปฏิบัติตั้งแต่ปี 2562/2563 ถึงปี 2564/2565 และ 3) เพื่อศึกษาเงื่อนไขนอกเหนือจากการนํานโยบายช่วยเหลือและสนับสนุนเกษตรกรผู้ปลูกข้าวของรัฐบาลไปปฏิบัติที่ส่งผลต่อการเปลี่ยนแปลงการใช้ประโยชน์ที่ดินของเกษตรกรผู้ปลูกข้าว กรณีศึกษากันเม็กดำ ตำบลเม็กดำ อำเภอยักษ์ขุมมิพิสัย จังหวัดมหาสารคาม ผู้วิจัยใช้แบบสอบถามและแบบสัมภาษณ์ในการเก็บรวบรวมข้อมูล และวิเคราะห์ข้อมูลโดยการแจกแจงความถี่ ค่าร้อยละ และค่าเบี่ยงเบนมาตรฐาน การวิจัย พบว่า มีทั้งเกษตรกรที่มีการเปลี่ยนแปลงและไม่เปลี่ยนแปลงการใช้ประโยชน์ที่ดิน โดยกลุ่มเกษตรกรที่ไม่มีการเปลี่ยนแปลงการใช้ประโยชน์ที่ดินทั้งหมดใช้ที่ดินในการปลูกข้าว ส่วนกลุ่มเกษตรกรที่มีการเปลี่ยนแปลงการใช้ประโยชน์ที่ดินได้เปลี่ยนแปลงการใช้ที่ดินใน 2 รูปแบบ ได้แก่ การทำเกษตรทฤษฎีใหม่ และการปลูกพืชหลังจากการทำนาเมื่อศึกษาผลที่เกิดขึ้นหลังจากที่มีการนํานโยบายช่วยเหลือและสนับสนุนเกษตรกรผู้ปลูกข้าวของรัฐบาลไปปฏิบัติ เกษตรกรผู้ปลูกข้าวในหมู่บ้านเม็กดำส่วนใหญ่ไม่มีการเปลี่ยนแปลงการใช้ประโยชน์ที่ดิน แต่จะมีการทำเกษตรหลังนาเพื่อรอการผลิตรายถัดไป เงื่อนไขที่ส่งผลต่อการเปลี่ยนแปลง/ไม่เปลี่ยนแปลงการใช้ประโยชน์ที่ดิน ได้แก่ เงื่อนไขด้านธรรมชาติ เช่น การขาดแคลนน้ำในการผลิต สำหรับเงื่อนไขที่ไม่มีผลต่อการเปลี่ยนแปลงการใช้ประโยชน์ที่ดิน ประกอบด้วย เงื่อนไขด้านเศรษฐกิจ (เช่น การเพิ่มขึ้นของราคาปุ๋ยเคมี การเพิ่มขึ้นของราคาน้ำมัน เป็นต้น) เงื่อนไขด้านสถาบัน (เช่น การมีหรือไม่มีกรรมสิทธิ์ในที่ดิน นโยบายการจัดสรร จัดรูปที่ดิน เป็นต้น) เงื่อนไขด้านสังคมและวัฒนธรรม (เช่น ความรู้ความเข้าใจเกี่ยวกับการใช้ที่ดิน เป็นต้น) และเงื่อนไขด้านเทคโนโลยี (เช่น การเข้าถึงข้อมูลเพื่อพัฒนาการใช้ที่ดินเพื่อเกษตร เป็นต้น)

คำสำคัญ

การใช้ประโยชน์ที่ดิน, เงื่อนไขการใช้ประโยชน์ที่ดิน, การเปลี่ยนแปลงการใช้ประโยชน์ที่ดิน

บทนำ

ในภาคเกษตรกรรมถือได้ว่ามีบทบาทสำคัญอย่างยิ่งในการพัฒนาประเทศ และสินค้าเกษตร (กลีกรวม ประมง และปศุสัตว์) ก็ถือได้ว่าสำคัญต่อการพัฒนาประเทศเช่นกัน เนื่องจากเป็นสินค้าที่มีความสำคัญทางเศรษฐกิจของไทยทั้งในด้านการบริโภคภายในประเทศและการส่งออก รวมถึงในด้านของการเป็นอาชีพหลักและสร้างรายได้ให้แก่เกษตรกรและยังเป็นวัตถุดิบสำคัญในการผลิตสินค้าเพื่อบริโภคอุปโภค รวมถึงอุตสาหกรรมอาหารแปรรูปต่าง ๆ (Office of the National Economic and Social Development Council, 2022) ตั้งแต่ปี 2558 เป็นต้นมา เกษตรกรผู้ปลูกข้าวต้องประสบกับปัญหาราคาข้าวตกต่ำ เนื่องจากผลกระทบจากการยกเลิกโครงการรับจำนำข้าวในปี 2557 ทำให้ข้าวในสต็อกของไทยมีมาก และเมื่อตลาดรับรู้ว่ามีข้าวอยู่ในสต็อกของไทย ก็ไม่จำเป็นต้องเร่งซื้อของ ทำให้กลไกราคาไม่เคลื่อนไหวเท่าที่ควร และเป็นสาเหตุสำคัญที่ทำให้ราคาข้าวเปลือกในประเทศไม่เคลื่อนไหวเท่าที่ควร (Bangkok business news online, 2021) ซึ่งส่งผลกระทบต่อเนื่องมาจนถึงปัจจุบัน และเมื่อวันที่ 25 ตุลาคม 2564 คณะรัฐมนตรีมีมติอนุมัติโครงการประกันรายได้เกษตรกรผู้ปลูกข้าว ปีการผลิต 2564/65 และมาตรการคูปองโครงการประกันรายได้เกษตรกรผู้ปลูกข้าว ปีการผลิต 2564/65

ทั้งนี้ จะเห็นได้ว่า ในช่วงที่ราคาข้าวเปลือกมีความผันผวนอย่างสูง นับตั้งแต่ปีการผลิต 2558/2559 จนถึงปัจจุบันนั้น กลับปรากฏว่าพื้นที่นาข้าว พืชไร่ และพืชสวน ในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ ไม่เปลี่ยนแปลงอย่างมีนัยสำคัญ กล่าวคือในบางปีมีพื้นที่การใช้ประโยชน์เพิ่มขึ้นจากปีก่อน แต่ในปีถัดไป พื้นที่การใช้ประโยชน์ก็กลับลดลง อีกทั้งในแต่ละปี จำนวนพื้นที่ที่ไม่ได้มีการเปลี่ยนแปลงมากนัก โดยบริบทในช่วงเวลาดังกล่าว คือการที่รัฐบาลในระหว่างปี 2558 – 2562 มีมาตรการในการช่วยเหลือเกษตรกรผู้ปลูกข้าวอย่างต่อเนื่อง รวมถึงบางปีก็มีมาตรการช่วยเหลือเกษตรกรในกลุ่มอื่น เช่น มาตรการส่งเสริมผู้ปลูกอ้อย และมันสำปะหลัง เป็นต้น

จากการสำรวจข้อมูลในจังหวัดมหาสารคาม พบว่ามีการใช้ประโยชน์ที่ดินทางการเกษตรเมื่อเปรียบเทียบกับปี 2558 จนถึงปี 2562 พบว่าท่ามกลางปัญหาราคาข้าวตกต่ำ การใช้ประโยชน์ที่ดินที่เป็นนาข้าวมีทั้งมีค่าเพิ่มขึ้นและมีค่าลดลงสลับกันไปมา โดยในปี 2558 มีการใช้ที่ดินเพื่อเป็นนาข้าวจำนวน 2,328,369 ไร่ ในขณะที่ในปี 2559 มีการใช้ที่ดินเพื่อเป็นนาข้าวเพิ่มขึ้นเป็น 2,328,646 ไร่ ในปี 2560 มีการใช้ที่ดินเพื่อเป็นนาข้าวลดลงเหลือ 2,328,263 ไร่ ในปี 2561 มีการใช้ที่ดินเพื่อเป็นนาข้าวเพิ่มขึ้นเป็น 2,328,372 ไร่ และในปี 2561 มีการใช้ที่ดินเพื่อเป็นนาข้าวลดลงเหลือ 2,328,064 ไร่ แต่จะเห็นว่าเมื่อนำสัดส่วนการลดลงมาคิดเป็นค่าร้อยละนั้น มีค่าต่ำกว่าร้อยละ 1 จึงอาจกล่าวได้ว่า แม้ราคาข้าวเปลือกจะลดต่ำลงอย่างต่อเนื่องระหว่างฤดูการผลิต 2558 – 2561 แต่ก็ไม่ได้ส่งผลต่อการลดลงของพื้นที่นาในจังหวัดมหาสารคาม อย่างมีนัยสำคัญ แต่อย่างใด (Office of Agricultural Economics, 2019)

ในเขตพื้นที่ตำบลเม็กดำ อำเภอพยัคฆภูมิพิสัย จังหวัดมหาสารคาม ประชากรส่วนใหญ่ประกอบอาชีพ ทำนา คิดเป็นร้อยละ 80 โดยมีข้าวหอมมะลิเป็นพืชเศรษฐกิจที่เป็นแหล่งรายได้หลักของเกษตรกรในพื้นที่อย่างหนึ่งของตำบลเม็กดำ

อนึ่ง รายได้สุทธิของครัวเรือนที่ทำการการเกษตรที่สำรวจในปี 2559 อยู่ที่ประมาณ 26,124 บาทต่อครัวเรือน (Office of Agricultural Economics, 2016) ประชากรส่วนใหญ่ประกอบอาชีพรับจ้างทั่วไป ค้าขาย และรับราชการ และเนื่องจากตำบลเม็กดำ อำเภอพยัคฆภูมิพิสัย จังหวัดมหาสารคาม ตั้งอยู่ในเขตทุ่งกุลาร้องไห้ ซึ่งภาครัฐประเมินว่ามีพื้นที่ถึง 19,132.50 ไร่ จากทั้งหมด 38,689.87 ไร่ เป็นพื้นที่ที่

เป็นเขตเกษตรกรรมศักยภาพสูงสำหรับการทำนา และมีพื้นที่นามากถึงร้อยละ 49.45 จากพื้นที่ทั้งหมด ทั้งนี้ สภาพของดินในพื้นที่นี้ ยังสามารถปลูกข้าวได้ในระดับปานกลาง นอกจากนี้ยังพบว่า ในตำบลเม็กดำมีการใช้ที่ดินในการทำนามากถึง 33,598.30 ไร่ จากพื้นที่ทั้งหมด 48,405.21 ไร่ ซึ่งคิดเป็นร้อยละ 69.41 ของพื้นที่ทั้งหมดในตำบลเม็กดำ (Agri-map) ประกอบกับประชากรส่วนใหญ่ในพื้นที่ประกอบอาชีพเกษตรกรรมเป็นหลัก จากข้อมูลข้างต้น ผู้วิจัยจึงต้องการศึกษาการเปลี่ยนแปลงการใช้ประโยชน์ที่ดินของเกษตรกรผู้ปลูกข้าว นับตั้งแต่ฤดูการผลิต 2562/2563, 2563/2564 และ 2564/2565 ซึ่งเป็นช่วงเวลาที่รัฐบาลพลเอก ประยุทธ์ จันทร์โอชา ได้ออกมาตรการช่วยเหลือและสนับสนุนเกษตรกรผู้ปลูกข้าวหลายมาตรการ นอกจากนี้ ผู้วิจัยยังมุ่งศึกษาด้วยว่า เงื่อนไขในแง่นโยบายและมาตรการช่วยเหลือและสนับสนุนเกษตรกรผู้ปลูกข้าวของรัฐบาล รวมถึงเงื่อนไขอื่น ๆ เงื่อนไขใดบ้างที่ส่งผลต่อการเปลี่ยนแปลงการใช้ประโยชน์ที่ดินในลักษณะดังกล่าว

ในส่วนของนโยบายและมาตรการช่วยเหลือและสนับสนุนเกษตรกรผู้ปลูกข้าว ผู้วิจัยได้เลือกศึกษาเฉพาะโครงการประกันรายได้เกษตรกรผู้ปลูกข้าว และโครงการสินเชื่อชะลอการขายข้าวเปลือกนาปี ทั้งนี้ เนื่องจากจากการสอบถามผู้นำหมู่บ้านเม็กดำ พบว่า เกษตรกรผู้ปลูกข้าวทุกคนที่ขึ้นทะเบียนกับกรมส่งเสริมการเกษตรจำนวน 83 ครัวเรือน จาก 98 ครัวเรือนนั้น ได้ลงทะเบียนเข้าร่วมโครงการประกันรายได้เกษตรกรผู้ปลูกข้าว และโครงการสินเชื่อชะลอการขายข้าวเปลือกนาปีทุกคน แต่โครงการอื่น ๆ นั้น มีเพียงบางครัวเรือนเท่านั้นที่เข้าร่วม และเมื่อประเมินจากข่าวสารที่เกี่ยวข้องพบว่า โครงการประกันรายได้เกษตรกรผู้ปลูกข้าว และโครงการสินเชื่อชะลอการขายข้าวเปลือกนาปี เป็นนโยบายที่ประชาชนหรือเกษตรกรผู้ปลูกข้าวมีความพึงพอใจในการจัดทำโครงการ

วัตถุประสงค์การวิจัย

- 1) เพื่อศึกษาการเปลี่ยนแปลง/ไม่เปลี่ยนแปลงการใช้ประโยชน์ที่ดินของเกษตรกรผู้ปลูกข้าวในหมู่บ้านเม็กดำ ตำบลเม็กดำ อำเภอพยัคฆภูมิพิสัย จังหวัดมหาสารคาม นับตั้งแต่ฤดูการผลิต 2562/2563 ถึงฤดูการผลิต 2564/2565
- 2) เพื่อศึกษาผลจากการนำนโยบายช่วยเหลือและสนับสนุนเกษตรกรผู้ปลูกข้าวของรัฐบาลไปปฏิบัติ นับตั้งแต่ฤดูการผลิต 2562/2563 ถึงฤดูการผลิต 2564/2565 ต่อการเปลี่ยนแปลงการใช้ประโยชน์ที่ดินของเกษตรกรผู้ปลูกข้าวในหมู่บ้านเม็กดำ ตำบลเม็กดำ อำเภอพยัคฆภูมิพิสัย จังหวัดมหาสารคาม
- 3) เพื่อศึกษาเงื่อนไขนอกเหนือจากการนำนโยบายช่วยเหลือและสนับสนุนเกษตรกรผู้ปลูกข้าวของรัฐบาลไปปฏิบัติที่ส่งผลต่อการเปลี่ยนแปลงการใช้ประโยชน์ที่ดินของเกษตรกรผู้ปลูกข้าวในหมู่บ้านเม็กดำ ตำบลเม็กดำ อำเภอพยัคฆภูมิพิสัย จังหวัดมหาสารคาม

แนวคิดและทฤษฎี

แนวคิดเกี่ยวกับการใช้ประโยชน์ที่ดิน

การใช้ประโยชน์ที่ดิน

การใช้ประโยชน์ที่ดิน หมายถึง การใช้ประโยชน์ที่ดินในปัจจุบันหรืออนาคต เพื่อตอบสนองความต้องการของมนุษย์ในด้านต่าง ๆ เช่น เกษตรกรรม พาณิชยกรรม อุตสาหกรรม และที่อยู่อาศัย เป็น

ตัน (Amphan, 1988) ดังนั้นการใช้ประโยชน์ที่ดินจึงมีความเปลี่ยนแปลงจากรูปแบบของการใช้ประโยชน์ตามความต้องการของผู้ที่เป็นเจ้าของ หรือผู้ใช้ประโยชน์ที่ดินนั้น ๆ เช่น การเปลี่ยนพื้นที่ป่าไม้เป็นพื้นที่เกษตรกรรม หรือเป็นแหล่งน้ำ (Chuchip, 1989) การเปลี่ยนแปลงพื้นที่เกษตรกรรมเป็นที่อยู่อาศัยหรือเป็นพื้นที่เกษตรกรรม โดยการเปลี่ยนแปลงดังกล่าวขึ้นอยู่กับปัจจัยที่หลากหลาย ได้แก่ ปัจจัยทางกายภาพ ชีวภาพ ปัจจัยทางด้านนโยบายของรัฐ และปัจจัยทางด้านเศรษฐกิจและสังคม เป็นต้น โดยหากพิจารณาตามลักษณะการใช้ที่ดินทางผังเมือง สามารถแบ่งออกเป็นหมวดต่าง ๆ ที่สำคัญ 4 หมวด ได้แก่ การใช้ประโยชน์ที่ดินเพื่อการอยู่อาศัย การใช้ประโยชน์ที่ดินเพื่อการทำงานและประกอบ การใช้ประโยชน์ที่ดินเพื่อการอนุรักษ์และพักผ่อนหย่อนใจ และการใช้ประโยชน์ที่ดินเพื่อการบริหารสาธารณะ (Klindaw, S. 2007)

ในปี 2012 Borrás และ Franco ได้เสนอว่า ทิศทางของการเปลี่ยนแปลงการใช้ประโยชน์ที่ดินในภาคการเกษตรทั่วโลกในปัจจุบันนี้มีทั้งหมด 4 ทิศทาง ได้แก่ ทิศทาง A เป็นการเปลี่ยนแปลงการใช้ประโยชน์ที่ดินจากพื้นที่ปลูกพืชอาหารชนิดหนึ่งสู่พื้นที่ปลูกพืชอาหารอีกชนิดหนึ่ง ทิศทาง B เป็นการเปลี่ยนแปลงการใช้ประโยชน์ที่ดินจากพื้นที่ปลูกพืชอาหารชนิดหนึ่งสู่พื้นที่ปลูกพืชพลังงาน ทิศทาง C เป็นการเปลี่ยนแปลงการใช้ประโยชน์ที่ดินจากพื้นที่ที่ไม่ได้ปลูกพืชอาหารสู่พื้นที่ปลูกพืชอาหาร และทิศทาง D เป็นการเปลี่ยนแปลงการใช้ประโยชน์ที่ดินจากพื้นที่ที่ไม่ได้ปลูกพืชอาหารสู่พื้นที่ปลูกพืชพลังงาน (Borrás, S. M. & Franco, J. C., 2012)

เงื่อนไขที่มีผลต่อการเปลี่ยนแปลงการใช้ประโยชน์ที่ดิน

เงื่อนไขที่มีผลต่อการเปลี่ยนแปลงการใช้ประโยชน์ที่ดินในงานวิจัยสามารถจำแนกออกได้เป็น 5 ปัจจัย ได้แก่ ด้านธรรมชาติหรือลักษณะทางธรรมชาติของที่ดิน เป็นลักษณะของดินที่ต่างกันเหมาะกับกิจกรรมที่ต่างกัน บางชนิดเหมาะกับการเกษตร บางชนิดไม่เหมาะกับการเกษตร ได้แก่ แสงแดด ปริมาณน้ำฝนและแหล่งน้ำ ภูมิประเทศ การระบายน้ำ และลักษณะของดินและแร่ธาตุในดิน (Khuprakhon, 1999) ด้านเศรษฐกิจ มนุษย์มีแนวโน้มที่จะใช้ที่ดินที่ดีที่สุดไปในทางที่ทำให้เกิดประโยชน์มากที่สุด ที่ดินที่มีคุณภาพต่ำจะถูกนำมาใช้เมื่อความต้องการสินค้ามากขึ้นจนคุ้มค่ากับการลงทุน และจะหยุดใช้ก็ต่อเมื่อความต้องการของสินค้าอิ่มตัว หรือราคาต่ำกว่าต้นทุนการผลิต (Wongtawan, 2006) ด้านสถาบัน เช่น การมีหรือไม่มีกรรมสิทธิ์ในที่ดิน โดยเกษตรกรมีแนวโน้มจะนำที่ดินมาใช้ประโยชน์เพื่อการผลิตมากขึ้นถ้าเกษตรกรเป็นเจ้าของที่ดิน นอกจากนี้ยังขึ้นอยู่กับปัจจัยที่เป็นโครงการต่าง ๆ ของรัฐที่เกี่ยวข้องกับที่ดิน การจัดสรรที่ดิน การจัดรูปที่ดินและโครงการพัฒนาต่าง ๆ (Kumpetch & Kongruang, 2016) ด้านสังคมและวัฒนธรรม จำนวนประชากรเป็นปัจจัยที่มีผลต่อการเปลี่ยนแปลงการใช้ที่ดินมากที่สุด ปัจจัยทางด้านสังคม เช่น การเพิ่มขึ้นของประชากร ทำให้เกิดความต้องการที่ดินสำหรับผลิตอาหาร และใช้เป็นที่อยู่อาศัย โดยความต้องการที่ดินจะเพิ่มขึ้นเท่าใดนั้นขึ้นอยู่กับคุณภาพของที่ดินว่าเป็นดินดีหรือไม่ อีกทั้งระดับของการศึกษาก็เป็นปัจจัยที่มีผลต่อการเปลี่ยนแปลงที่ดิน (Kumpetch & Kongruang, 2016) ด้านเทคโนโลยี การมีเทคโนโลยีและเครื่องจักรการเกษตรที่ก้าวหน้ามากขึ้น ทำให้รูปแบบการใช้ที่ดินเปลี่ยนไปด้วย เช่น มีการเพาะปลูกแบบเชิงเดี่ยวแปลงใหญ่ได้ เนื่องจากมีเครื่องจักรแทนแรงงานคนและสัตว์ ความก้าวหน้าของภาคอุตสาหกรรมทำให้ต้องการวัตถุดิบการเกษตรเพิ่มขึ้น มีการขยายการเพาะปลูกมากขึ้น เป็นต้น (Kumpetch & Kongruang, 2016)

นโยบายช่วยเหลือและสนับสนุนเกษตรกร

การที่เกษตรกรผู้ปลูกข้าวประสบปัญหาการค้าข้าวตกต่ำมาโดยตลอดนับตั้งแต่ฤดูการผลิต 2558/2559 ทำให้รัฐบาลมีการกำหนดมาตรการช่วยเหลือชาวนาในฤดูกาลเพาะปลูกต่าง ๆ ดังนี้

โครงการประกันรายได้เกษตรกรผู้ปลูกข้าว มีวัตถุประสงค์เพื่อป้องกันความเสี่ยงด้านราคาไม่ให้ประสบปัญหาขาดทุน ลดภาระค่าใช้จ่ายของรัฐบาลในการแก้ปัญหาการค้าข้าว และให้กลไกการตลาดทำงานได้อย่างปกติ

โครงการช่วยเหลือค่าเก็บเกี่ยวและปรับปรุงคุณภาพข้าว มีวัตถุประสงค์เพื่อให้เกษตรกรได้มีเงินทุนหมุนเวียนเป็นค่าใช้จ่ายในการเก็บเกี่ยวและรักษาคุณภาพข้าว โดยเกษตรกรที่ขึ้นทะเบียนผู้ปลูกข้าวจะได้รับเงินช่วยเหลือค่าเก็บเกี่ยวและปรับปรุงคุณภาพข้าว ในอัตราไร่ละ 500 บาท ไม่เกินรายละ 20 ไร่ หรือครัวเรือนละไม่เกิน 10,000 บาท (Bank for Agriculture and Agricultural Cooperative, 2019)

โครงการสินเชื่อชะลอการขายข้าวเปลือก โดยให้สินเชื่อเกษตรกรรายบุคคล และสถาบันเกษตรกร เก็บข้าวไว้ในยุ้งฉาง เป้าหมาย 1 ล้านตันข้าวเปลือก โดยให้ค่าใช้จ่ายในการฝากเก็บตันละ 1,500 บาท วงเงิน 1,500 ล้านบาท และชดเชยดอกเบี้ยให้เกษตรกรเป็นระยะเวลา 5 เดือน

โครงการสินเชื่อเพื่อรวบรวมข้าวโดยสถาบันเกษตรกร โดยสนับสนุนสินเชื่อแก่สถาบันเกษตรกรเพื่อรวบรวมข้าวเปลือก เพื่อจำหน่าย และ/หรือ เพื่อการแปรรูป

โครงการชดเชยดอกเบี้ยให้ผู้ประกอบการค้าข้าวในการเก็บสต็อก เป้าหมายให้ผู้ประกอบการค้าข้าว ที่เข้าร่วมโครงการฯ รับซื้อข้าวเปลือกจากเกษตรกรแล้วเก็บเป็นระยะเวลา 2 - 6 (Department of Internal Trade, 2019)

งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

งานวิจัยที่เกี่ยวข้องที่ผู้วิจัยได้ศึกษาและรวบรวมมา มีประเด็นต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้องกับการทำวิจัยในครั้งนี้ ได้แก่ ปัญหาและอุปสรรคในการนำนโยบายช่วยเหลือและสนับสนุนเกษตรกรผู้ปลูกข้าวไปปฏิบัติ เช่น ในงานวิจัยของ Kantri & Laiprakobsup (2018) พบว่าประสบปัญหาความเหลื่อมล้ำในการเข้าถึงโครงการของรัฐบาล ผู้บริหารองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นให้ความสำคัญกับกลุ่มเกษตรกรผู้เลี้ยงหมูมากกว่าชาวนาทั้งที่ชาวนามีจำนวนมากกว่า ส่วนงานวิจัยของ Ngamlamom & Thirasirikul (2018) ทำให้เห็นผลการดำเนินงานโครงการประกันรายได้เกษตรกรผู้ปลูกข้าว โดยพบว่าเกษตรกรได้รับข้อมูลเกี่ยวกับการจัดทำโครงการฯ จากเจ้าหน้าที่รัฐมากที่สุด รองลงมาคือรู้จากผู้นำชุมชน ข้อมูลเกี่ยวกับโครงการฯ ที่เกษตรกรรับทราบมากที่สุดคือ ช่วงเวลาการรับขึ้นทะเบียน รองลงมาคือธนาคารที่จัดการเรื่องการโอนเงินส่วนต่างที่ได้รับจากโครงการฯ และเกษตรกรเองยังมีข้อเสนอแนะให้รัฐบาลจัดทำโครงการในปีต่อ ๆ ไป ในประเด็นของรูปแบบการเปลี่ยนแปลงการใช้ประโยชน์ที่ดิน รวมถึงเงื่อนไขที่ส่งผลต่อการเปลี่ยนแปลงการใช้ประโยชน์ที่ดิน ในงานวิจัยของ Tiamthongbai (2023) และคณะ พบว่าเงื่อนไขที่ส่งผลต่อการเปลี่ยนแปลงการใช้ประโยชน์ที่ดินได้แก่ ด้านเศรษฐกิจ ด้านสังคม การถือครองที่ดินและกรรมสิทธิ์ในที่ดิน และด้านสิ่งแวดล้อม นอกจากนี้ยังมีงานวิจัยของ Lhabthanaroj (2019) โดยพบว่าในช่วงเวลาที่ศึกษาการใช้ประโยชน์ที่ดินและการจัดการพื้นที่ของพื้นที่ศึกษา มีการเปลี่ยนแปลงไปอย่างต่อเนื่อง โดยแบ่งการใช้ประโยชน์ที่ดินตามประเภทของที่ดินต่าง ๆ ได้แก่ ประเภทพาณิชยกรรมและที่อยู่อาศัยหนาแน่น และประเภทอนุรักษ์ป่าไม้ นอกจากนี้ยังมีการแบ่งเขตการจัดการพื้นที่ซึ่งประกอบไปด้วยเขตบริการ เขตใช้ประโยชน์ทั่วไป และเขตสงวนสภาพ ซึ่งผู้วิจัยจะนำทั้งสี่ประเด็นนี้มาประกอบการ

ออกแบบงานวิจัยเพื่อตอบคำถามการวิจัยข้อที่สองที่ระบุว่า การนํานโยบายและมาตรการช่วยเหลือและสนับสนุนชาวนาของรัฐบาลไปปฏิบัตินับตั้งแต่ฤดูกาลผลิต 2562/2563 ถึงฤดูกาลผลิต 2564/2565 ส่งผลหรือไม่ อย่างไร ต่อการเปลี่ยนแปลงการใช้ประโยชน์ที่ดินของชาวนาในหมู่บ้านเม็กดำ ตำบลเม็กดำ อำเภอพยัคฆภูมิพิสัย จังหวัดมหาสารคาม

ระเบียบวิธีวิจัย

การศึกษาการวิจัย เรื่อง การเปลี่ยนแปลงการใช้ประโยชน์ที่ดินของเกษตรกรผู้ปลูกข้าวหลังจากการนํานโยบายช่วยเหลือและสนับสนุนเกษตรกรผู้ปลูกข้าวของรัฐบาลไปปฏิบัติ กรณีศึกษาบ้านเม็กดำ ตำบลเม็กดำ อำเภอพยัคฆภูมิพิสัย จังหวัดมหาสารคามในครั้งนี้เป็นการวิจัยเชิงผสมผสานวิธีตามการออกแบบเชิงอธิบาย (The Explanatory Design) กล่าวคือ ใช้ข้อมูลเชิงคุณภาพมาอธิบายหรือต่อยอดผลการวิจัยเชิงปริมาณ โดยมีรายละเอียดการดำเนินงานดังนี้

วิธีการวิจัยเชิงปริมาณ

ประชากร กลุ่มตัวอย่าง และการสุ่มตัวอย่าง

ในการวิจัยเชิงปริมาณ ประชากรคือจำนวนครัวเรือนในหมู่บ้านเม็กดำ ตำบลเม็กดำ อำเภอพยัคฆภูมิพิสัย จังหวัดมหาสารคามทั้งที่ขึ้นทะเบียนและไม่ได้ขึ้นทะเบียนกับกรมส่งเสริมการเกษตร ซึ่งได้จากการคำนวณจากสูตรที่รู้จำนวนประชากรของ ทาโร ยามาเน่ (Taro Yamane, 1967) ขนาดตัวอย่างจะมีระดับความเชื่อมั่นที่ 0.95 (95%) ความคลาดเคลื่อนของกลุ่มตัวอย่างจะอยู่ที่ 0.05 (5%)

ทั้งนี้ผู้วิจัยได้ใช้วิธีการสุ่มตัวอย่างโดยไม่ใช้ความน่าจะเป็น (Nonprobability Sampling) ใช้แบบการเลือกกลุ่มตัวอย่างแบบโควตา (Quota Sampling) และเนื่องจากการสอบถามจากผู้นำหมู่บ้านพบว่า ทุกครัวเรือนในหมู่บ้านเม็กดำ อำเภอพยัคฆภูมิพิสัย จังหวัดมหาสารคาม ได้ขึ้นทะเบียนกับกรมส่งเสริมการเกษตรจำนวน 83 ครัวเรือน ไม่ได้ขึ้นทะเบียนกับกรมส่งเสริมการเกษตรจำนวน 15 ครัวเรือน ไม่มีพื้นที่ทำกินจำนวน 2 ครัวเรือน กับอีก 3 หลังคาเรือน คือ วัด ร้านค้า และโรงเรียน ดังนั้นจึงเลือกตัวอย่างที่เป็นครัวเรือนที่ทำอาชีพปลูกข้าวและขึ้นทะเบียนกับกรมส่งเสริมการเกษตรจำนวน 55 ครัวเรือน คิดเป็นสัดส่วนร้อยละ 81 ของขนาดกลุ่มตัวอย่าง และครัวเรือนที่ทำอาชีพปลูกข้าวแต่ไม่ได้ขึ้นทะเบียนกับกรมส่งเสริมการเกษตรจำนวน 15 ครัวเรือน คิดเป็นสัดส่วนร้อยละ 19 ของขนาดกลุ่มตัวอย่าง

เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัยเชิงปริมาณ

ในงานวิจัยครั้งนี้เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัยเชิงปริมาณคือแบบสอบถาม ซึ่งจะนำมาใช้ในการเก็บรวบรวมข้อมูล โดยแบ่งเป็น 3 ส่วน คือ แบบสอบถามข้อมูลทั่วไป แบบสอบถามการเปลี่ยนแปลง/ไม่เปลี่ยนแปลงการใช้ประโยชน์ที่ดินของเกษตรกร และแบบสอบถามเกี่ยวกับเงื่อนไขที่ส่งผลต่อการเปลี่ยนแปลง/ไม่เปลี่ยนแปลงการใช้ประโยชน์ที่ดินของเกษตรกร

การสร้างเครื่องมือวิจัยเชิงปริมาณ

ในการสร้างเครื่องมือวิจัยจะเริ่มจากการศึกษาทฤษฎีต่าง ๆ และทบทวนวรรณกรรมที่เกี่ยวข้อง เพื่อนำมาใช้เป็นข้อมูลพื้นฐานในการกำหนดคำถามในแบบสอบถาม จากนั้นดำเนินการ

สร้างแบบสอบถามให้ครบทั้ง 3 ส่วน แล้วนำแบบสอบถามฉบับร่างเสนอไปยังอาจารย์ที่ปรึกษาเพื่อพิจารณาตรวจสอบความถูกต้องและเที่ยงตรงของเนื้อหา ก่อนจะทำการตรวจสอบคุณภาพเครื่องมือวิจัยเพื่อให้เกิดความเชื่อมั่นในคุณภาพของแบบสอบถาม โดยจะขอความอนุเคราะห์จากผู้ทรงคุณวุฒิและผู้เชี่ยวชาญ (Expert) ที่มีความรอบรู้ในด้านเนื้อหาสาระของสิ่งที่ต้องการศึกษา แล้วตรวจสอบความเที่ยงตรงตามเนื้อหาโดยใช้ค่าการวิเคราะห์ดัชนีความสอดคล้องของแบบทดสอบกับจุดประสงค์ (IOC: Index of Item Objective Congruence) จากนั้นนำแบบสอบถามไปทดลองใช้ (Try Out) กับหมู่บ้านข้างเคียงที่ไม่ใช่กลุ่มตัวอย่างในการวิจัยครั้งนี้ จำนวน 30 ชุด

การเก็บรวบรวมข้อมูลเชิงปริมาณ

การเก็บรวบรวมข้อมูลเริ่มจากออกหนังสือราชการสำหรับขอความอนุเคราะห์ผู้ใหญ่บ้านประชาสัมพันธ์ลูกบ้านเกี่ยวกับการขออนุญาตเข้าไปเก็บข้อมูลในการทำวิจัย จากนั้นนำแบบสอบถามที่ตรวจสอบความถูกต้องและเที่ยงตรงของเนื้อหาในข้อคำถาม และจัดเตรียมสมบูรณ์เรียบร้อยแล้ว ไปเก็บข้อมูลตามเกณฑ์และจำนวนตัวอย่างที่กำหนด เมื่อได้ข้อมูลจากแบบสอบถามจากกลุ่มตัวอย่างครบตามเกณฑ์และจำนวนตัวอย่างที่กำหนดแล้วหลังจากนั้นนำแบบสอบถามที่ได้มาตรวจสอบข้อมูลความถูกต้องและนำไปวิเคราะห์ค่าทางสถิติต่อไป

สถิติที่ใช้วิเคราะห์ข้อมูลเชิงปริมาณ

ใช้การแจกแจงความถี่ (Frequency) และหาค่าร้อยละ (Percentage) แล้วนำเสนอในรูปตารางประกอบคำบรรยายในการวิเคราะห์เกี่ยวกับข้อมูลส่วนบุคคลและข้อมูลทั่วไปของผู้ตอบแบบสอบถาม และการเปลี่ยนแปลง/ไม่เปลี่ยนแปลงการใช้ประโยชน์ที่ดินของเกษตรกร ส่วนข้อมูลเกี่ยวกับปัจจัยที่ส่งผลต่อการเปลี่ยนแปลง/ไม่เปลี่ยนแปลงการใช้ประโยชน์ที่ดิน ใช้การวิเคราะห์ข้อมูลเป็นแบบมาตราส่วนประมาณค่า (Rating Scale) 5 ระดับ โดยใช้มาตราส่วนประมาณค่าของลิเคิร์ต (Likert) วิเคราะห์โดยหาค่าเฉลี่ย ($\bar{x}$) และค่าเบี่ยงเบนมาตรฐาน (S)

วิธีการวิจัยเชิงคุณภาพ

ผู้ให้ข้อมูล

ผู้ให้ข้อมูลในการวิจัยเชิงคุณภาพคือ เกษตรกรผู้ปลูกข้าวและขึ้นทะเบียนกับกรมส่งเสริมการเกษตรจำนวน 8 คน เกษตรกรที่ไม่ได้ขึ้นทะเบียนกับกรมส่งเสริมการเกษตรจำนวน 8 คน ผู้นำหมู่บ้าน (ผู้ใหญ่บ้าน) และเจ้าหน้าที่เกษตรอำเภอพยุหะคีรีจำนวน 1 คน

เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัยเชิงคุณภาพ

ในงานวิจัยครั้งนี้เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัยคือ กรอบเค้าโครงการสัมภาษณ์การเปลี่ยนแปลงการใช้ประโยชน์ที่ดินของชาวนาในหมู่บ้านเม็กดำ ตำบลเม็กดำ อำเภอพยุหะคีรี จังหวัดมหาสารคาม ซึ่งจะนำมาใช้ในการเก็บรวบรวมข้อมูล

การสร้างเครื่องมือวิจัยเชิงคุณภาพ

ศึกษาแนวคิดทฤษฎีเกี่ยวกับเรื่องที่จะสัมภาษณ์ให้ชัดเจน แล้วนิยามหรือให้ความหมายพฤติกรรมที่จะสัมภาษณ์ แยกเป็นรายละเอียดที่จะสร้างเป็นข้อคำถามที่จะสัมภาษณ์ได้ จากนั้นร่างข้อคำถามที่จะสัมภาษณ์ และเรียงลำดับคำถามให้เกิดความราบรื่น นำกรอบเค้าโครงการสัมภาษณ์เสนอไปยังอาจารย์ที่ปรึกษาเพื่อพิจารณาตรวจสอบความถูกต้องและเที่ยงตรงของเนื้อหาในข้อคำถามว่าตรงกับเนื้อหาที่ต้องการวัดหรือไม่ ก่อนจะนำไปปรับปรุงและแก้ไขให้สมบูรณ์เพื่อพร้อมใช้งาน

การวิเคราะห์ข้อมูลเชิงคุณภาพ

ในการวิเคราะห์ข้อมูลเชิงคุณภาพ ผู้วิจัยได้จำแนกขั้นตอนการวิเคราะห์ด้วยวิธีอุปนัยออกเป็น 4 ขั้นตอน ได้แก่ 1) การตรวจสอบข้อมูล 2) การทำดัชนีข้อมูล 3) การทำข้อสรุปชั่วคราวและกำจัดข้อมูล และ 4) การสร้างบทสรุปและพิสูจน์บทสรุป (Buason, 2015)

ผลการวิจัย

ผลสำรวจการเปลี่ยนแปลง/ไม่เปลี่ยนแปลงการใช้ประโยชน์ที่ดินของเกษตรกร สามารถแสดงจำนวนครัวเรือนเกษตรกรที่มีการเปลี่ยนแปลง และไม่เปลี่ยนแปลงการใช้ประโยชน์ที่ดินของเกษตรกรได้ ดังตารางที่ 1 ซึ่งจากตารางแสดงจำนวนครัวเรือนเกษตรกรที่มีการเปลี่ยนแปลง และไม่เปลี่ยนแปลงการใช้ประโยชน์ที่ดินของเกษตรกร จะเห็นว่าเกษตรกรผู้ปลูกข้าวบ้านเม็กดำ ตำบลเม็กดำ อำเภอพยัคฆภูมิพิสัย จังหวัดมหาสารคาม ส่วนใหญ่ไม่มีการเปลี่ยนแปลงการใช้ประโยชน์ที่ดิน โดยมีจำนวน 75 คน คิดเป็นร้อยละ 94.9 และมีเกษตรกรผู้ปลูกข้าวที่มีการเปลี่ยนแปลงการใช้ประโยชน์ที่ดินเพียง 4 คน คิดเป็นร้อยละ 5.1

ผลสำรวจรูปแบบการเปลี่ยนแปลงการใช้ประโยชน์ที่ดินของเกษตรกรผู้ปลูกข้าวที่มีการเปลี่ยนแปลงการใช้ประโยชน์ที่ดินสามารถแสดงรูปแบบการเปลี่ยนแปลงการใช้ประโยชน์ที่ดินของเกษตรกรได้ ดังตารางที่ 2 จากตารางที่ 1 (Table 1) พบว่า มีเกษตรกรผู้ปลูกข้าวจำนวน 4 คน ที่มีการเปลี่ยนแปลงการใช้ประโยชน์ที่ดิน และในตารางที่ 2 (Table 2) แสดงรูปแบบการเปลี่ยนแปลงการใช้ประโยชน์ที่ดินของเกษตรกรผู้ปลูกข้าวที่มีการเปลี่ยนแปลงการใช้ประโยชน์ที่ดิน จะเห็นว่า มีเกษตรกร 3 ใน 4 คน ที่มีการเปลี่ยนจากพื้นที่ปลูกข้าวเป็นพื้นที่ปลูกพืชอาหารอื่นเพื่อการบริโภคในครัวเรือน (พืชระยะสั้น) ได้แก่ ต้นหอม ผักชี ผักบุ้งจีน กวางตุ้ง ฯลฯ และมีเกษตรกร 2 ใน 4 คน ที่มีการเปลี่ยนจากพื้นที่ปลูกข้าวเป็นพื้นที่ปลูกพืชอาหารอื่นเพื่อการซื้อขายในประเทศ (หญ้าแพงโกล่า พริก หอม ฯลฯ) มี 1 คน ที่เปลี่ยนจากพื้นที่เกษตรกรรมเป็นพื้นที่เพื่อการอนุรักษ์และพักผ่อนหย่อนใจ คือ การทำ โคก หนอง นา และมี 1 คน ที่เปลี่ยนจากพื้นที่เกษตรกรรมเป็นพื้นที่พาณิชยกรรม กล่าวคือ เป็นร้านอาหาร

Table 1. Comparison of Farmer Households Based on Land Use Changes

Land Use Change	Frequency	Percentage
Change	4	5.1
No change	75	94.9

Table 2. Patterns of Land Use Changes Among Rice Farmers

Patterns of Land Use Change	Farmers			
	1	2	3	4
Changing from rice cultivation to other food-growing areas for domestic trading	Pangola grass	-	-	Chili, Onion, etc.
Changing from rice cultivation to other food crops for household consumption	-	Catch crops	Catch crops	Catch crops
Changing from agricultural areas to conservation and recreation areas	-	-	Swamp	-
Changing from agricultural land to commercial land	-	Restaurant	-	-

ผลสำรวจรูปแบบการเปลี่ยนแปลงการใช้ประโยชน์ที่ดินของเกษตรกรผู้ปลูกข้าวที่มีการเปลี่ยนแปลงการใช้ประโยชน์ที่ดินสามารถแสดงรูปแบบการเปลี่ยนแปลงการใช้ประโยชน์ที่ดินของเกษตรกรได้ ดังตารางที่ 2 จากตารางที่ 1 (Table 1) พบว่า มีเกษตรกรผู้ปลูกข้าวจำนวน 4 คน ที่มีการเปลี่ยนแปลงการใช้ประโยชน์ที่ดิน และในตารางที่ 2 (Table 2) แสดงรูปแบบการเปลี่ยนแปลงการใช้ประโยชน์ที่ดินของเกษตรกรผู้ปลูกข้าวที่มีการเปลี่ยนแปลงการใช้ประโยชน์ที่ดิน จะเห็นว่า มีเกษตรกร 3 ใน 4 คน ที่มีการเปลี่ยนจากพื้นที่ปลูกข้าวเป็นพื้นที่ปลูกพืชอาหารอื่นเพื่อการบริโภคในครัวเรือน (พืชระยะสั้น) ได้แก่ ต้นหอม ผักชี ผักบุ้งจีน กวางตุ้ง ฯลฯ และมีเกษตรกร 2 ใน 4 คน ที่มีการเปลี่ยนจากพื้นที่ปลูกข้าวเป็นพื้นที่ปลูกพืชอาหารอื่นเพื่อการซื้อขายในประเทศ (หญ้าแพงโกล่า พริก หอม ฯลฯ) มี 1 คน ที่เปลี่ยนจากพื้นที่เกษตรกรรมเป็นพื้นที่เพื่อการอนุรักษ์และพักผ่อนหย่อนใจ คือ การทำ โคก หนอง นา และมี 1 คน ที่เปลี่ยนจากพื้นที่เกษตรกรรมเป็นพื้นที่พาณิชย์กรรม กล่าวคือ เป็นร้านอาหาร

ผลสำรวจเงื่อนไขที่ส่งผลต่อการเปลี่ยนแปลง / ไม่เปลี่ยนแปลงการใช้ประโยชน์ที่ดินพบว่า มีทั้งหมด 5 ด้าน ดังแสดงในตารางที่ 3 (Table 3) และในแต่ละด้านเมื่อมาวิเคราะห์เป็นรายด้านพบว่า ด้านที่ส่งผลต่อการเปลี่ยนแปลง / ไม่เปลี่ยนแปลงการใช้ประโยชน์ที่ดินมากที่สุดคือด้านเศรษฐกิจ โดยมีค่าเฉลี่ย 3.90 ส่วนเบี่ยงเบนมาตรฐาน 0.51 ต่อมาเป็นด้านธรรมชาติโดยมีค่าเฉลี่ย 3.66 ส่วนเบี่ยงเบนมาตรฐาน 0.91 ต่อมาเป็นด้านเทคโนโลยีโดยมีค่าเฉลี่ย 3.57 ส่วนเบี่ยงเบนมาตรฐาน 0.74 ต่อมาเป็นด้านสังคมและวัฒนธรรมโดยมีค่าเฉลี่ย 3.40 ส่วนเบี่ยงเบนมาตรฐาน 0.72 และสุดท้ายด้านสถาบัน โดยมีค่าเฉลี่ย 2.64 ส่วนเบี่ยงเบนมาตรฐาน 0.85 ดังนั้นหมายความว่าเงื่อนไขทั้ง 5 ด้านส่งผลต่อการเปลี่ยนแปลง / ไม่เปลี่ยนแปลงการใช้ประโยชน์ที่ดินแปลผลอยู่ในระดับ มาก โดยมีค่าเฉลี่ย 3.43 และส่วนเบี่ยงเบนมาตรฐาน 0.41

Table 3. Mean and Standard Deviation Analysis of Conditions Influencing Land Use Changes

Aspects	$\bar{x}$	S.D.	Meaning
---------	-----------	------	---------

Nature	3.66	0.91	Highest
Economic	3.90	0.51	Highest
Institutional	2.64	0.85	Medium High
Social and cultural	3.40	0.72	Medium High
Technology	3.57	0.74	Highest
Total average	3.43	0.41	Highest

งานของ Borrás & Franco (2012) ชี้ให้เห็นว่า ทิศทางของการเปลี่ยนแปลงการใช้ประโยชน์ที่ดินในภาคการเกษตรทั่วโลกในช่วงทศวรรษที่ผ่านมา มีแนวโน้มการเปลี่ยนแปลงจากการปลูกพืชอาหารไปเป็นพื้นที่ปลูกพืชพลังงานมากขึ้น ทั้งการซื้อขายภายในประเทศและการส่งออก อย่างไรก็ตาม การเพิ่มขึ้นของพื้นที่ปลูกพืชพลังงานจากความต้องการ (Demand) ที่สูงขึ้นในระดับโลกแตกต่างจากผลการศึกษาในพื้นที่ที่พบว่า ไม่มีการเปลี่ยนพื้นที่จากการปลูกข้าวซึ่งหมายถึงพืชอาหาร ทั้งการปลูกไว้บริโภคในครัวเรือนและสำหรับการขายในท้องตลาด อนึ่ง จากการสัมภาษณ์ผู้ให้ข้อมูลพื้นที่หมู่บ้านเม็กดำ ตำบลเม็กดำ อำเภอยักษ์ภูมิพิสัย จังหวัดมหาสารคาม พบว่า แม้ในหลาย ๆ พื้นที่ เช่น ในอำเภอยักษ์ภูมิพิสัย จังหวัดร้อยเอ็ด ได้มีการขยายตัวของการปลูกพืชพลังงาน ซึ่งในที่นี้ คือ ชานอ้อย เพื่อส่งไฟฟ้าชีวมวล จนกระทั่งเกิดข้อขัดแย้งอย่างรุนแรงระหว่างชาวบ้าน ภาครัฐ และบริษัทที่เปิดโรงงานไฟฟ้าชีวมวล (Thai PBS News, 2022) แต่พื้นที่ศึกษาของผู้วิจัยที่เป็นส่วนของพื้นที่ทุ่งกุลาร้องไห้เหมือนกันกลับไม่มีการปลูกพืชพลังงานเนื่องจากสภาพทางกายภาพ (สภาพดิน ปริมาณน้ำ และสภาพอากาศ) ไม่เหมาะสม อีกทั้งในพื้นที่ไม่มีแหล่งรับซื้อพืชพลังงาน

ข้อมูลจากการสัมภาษณ์บ่งชี้ว่า เกษตรกรในหมู่บ้านเม็กดำ ตำบลเม็กดำ อำเภอยักษ์ภูมิพิสัย จังหวัดมหาสารคาม มองว่า ประเด็นต่าง ๆ ได้แก่ นโยบายและมาตรการของภาครัฐ ความรู้ และการเข้าถึงข่าวสาร ส่งผลต่อการเปลี่ยนแปลงและไม่เปลี่ยนแปลงการใช้ประโยชน์ที่ดินของคนในพื้นที่ นอกจากนี้ เทคโนโลยีก็ถือว่าอาจส่งผลทั้งสองด้าน โดยในความคิดเห็นของเกษตรกรบางส่วนมองว่าเงื่อนไขด้านเทคโนโลยีมีผลต่อการเปลี่ยนที่นาเป็นพื้นที่สำหรับการทำเกษตรกรรมรูปแบบอื่น เนื่องจากหากเกษตรกรอาศัยเทคโนโลยีในการเข้าถึงข้อมูลต่าง ๆ ได้มากขึ้น ก็จะมีความรู้ในด้านอื่น ๆ นอกเหนือจากการทำนามากขึ้น สำหรับเกษตรกรบางส่วนที่มองว่าเงื่อนไขด้านเทคโนโลยีไม่มีผลต่อการเปลี่ยนแปลงที่นาเป็นพื้นที่สำหรับการทำเกษตรกรรมรูปแบบอื่น ให้เหตุผลว่าเมื่อมีเครื่องทุ่นแรง เช่น มีเครื่องจักรแทนแรงงานคนและสัตว์ จะทำให้การทำนาเป็นเรื่องที่ง่ายขึ้น นอกจากนี้ การเข้าถึงข้อมูลต่าง ๆ จะทำให้เกษตรกรมีการวางแผนการทำนาได้ดี

สรุปและอภิปรายผล

สรุปผล

จากผลการศึกษา พบว่า ในช่วง 3 ปีที่ผ่านมา (ฤดูการผลิต 2562/2563 ถึงฤดูการผลิต 2564/2565) เกษตรกรผู้ปลูกข้าวในหมู่บ้านเม็กดำ ตำบลเม็กดำ อำเภอยักษ์ภูมิพิสัย จังหวัดมหาสารคาม มีทั้งเกษตรกรที่มีการเปลี่ยนแปลง และไม่เปลี่ยนแปลงการใช้ประโยชน์ที่ดิน โดยกลุ่มเกษตรกรที่ไม่มีการเปลี่ยนแปลงการใช้ประโยชน์ที่ดินทั้งหมดใช้ที่ดินในการปลูกข้าว ส่วนกลุ่มเกษตรกรที่มีการเปลี่ยนแปลงการใช้ประโยชน์ที่ดินมี 2 อย่างที่เกษตรกรเลือกทำ คือ การทำเกษตรทฤษฎีใหม่ และ

การปลูกพืชหลังนา ซึ่งจะเป็นการเปลี่ยนแปลงการใช้ประโยชน์ที่ดินชั่วคราว ไม่ได้เปลี่ยนแปลงการใช้ประโยชน์อย่างถาวร ซึ่งพืชที่เลือกปลูกนั้นจะเลือกปลูกพืชระยะสั้น หรือพืชที่ใช้เวลาในการปลูกและเก็บเกี่ยวสั้น เช่น ต้นหอม ผักชี ขึ้นฉ่าย ผักบุ้งจีน เป็นต้น และจากข้อมูลเชิงปริมาณจะพบว่า มีเกษตรกรบางคนเปลี่ยนจากพื้นที่ปลูกข้าวเป็นพื้นที่ปลูกพืชอาหารอื่นเพื่อการซื้อขายในประเทศ เช่น พริก หอม กล้วย แอปเปิ้ล และการเปลี่ยนจากพื้นที่เกษตรกรรมเป็นพื้นที่เพื่อการอนุรักษ์และพักผ่อนหย่อนใจ เช่น หนองน้ำ รวมทั้งมีเกษตรกรบางคนที่เปลี่ยนจากพื้นที่เกษตรกรรมเป็นพื้นที่พาณิชยกรรม เช่น ร้านอาหาร และหลังจากที่มีการนำนโยบายช่วยเหลือและสนับสนุนเกษตรกรผู้ปลูกข้าวของรัฐบาลไปปฏิบัติ (โครงการประกันรายได้เกษตรกรผู้ปลูกข้าว และโครงการสินเชื่อชะลอการขายข้าวเปลือกนาปี) เกษตรกรผู้ปลูกข้าวในหมู่บ้านเม็กดำ ตำบลเม็กดำ อำเภอยักษ์ภูมิพิสัย จังหวัดมหาสารคาม ส่วนใหญ่ไม่มีการเปลี่ยนแปลงการใช้ประโยชน์ที่ดิน แต่จะมีการทำเกษตรหลังนาเพื่อรอการผลิตรายได้ต่อไป ทั้งนี้ พบว่า นโยบายข้างต้นมีผลอย่างสำคัญต่อการตัดสินใจเปลี่ยนแปลงหรือไม่เปลี่ยนแปลงการใช้ประโยชน์ที่ดิน กล่าวคือ ทั้งโครงการประกันรายได้เกษตรกรผู้ปลูกข้าว และโครงการสินเชื่อชะลอการขายข้าวเปลือกนาปี มีส่วนช่วยให้เกษตรกรผู้ปลูกข้าวตัดสินใจว่าจะยังปลูกข้าวต่อไป หรือเปลี่ยนแปลงการใช้ประโยชน์ที่ดินไปทำเกษตรอย่างอื่น นอกจากนี้ จากการศึกษาเงื่อนไขที่นอกเหนือจากการนำนโยบายช่วยเหลือและสนับสนุนเกษตรกรผู้ปลูกข้าวของรัฐบาลไปปฏิบัติที่ส่งผลต่อการเปลี่ยนแปลงการใช้ประโยชน์ที่ดินของเกษตรกรผู้ปลูกข้าวในหมู่บ้านเม็กดำ ตำบลเม็กดำ อำเภอยักษ์ภูมิพิสัย จังหวัดมหาสารคาม ได้แก่ ความต้องการปลูกพืชที่ใช้เวลาในการปลูกและเก็บเกี่ยวสั้นแต่สร้างรายได้ เงื่อนไขด้านธรรมชาติ เช่น การขาดแคลนน้ำในการผลิต การระบายน้ำ คุณภาพของดิน ส่วนเงื่อนไขที่ไม่มีผลต่อการเปลี่ยนแปลงการใช้ประโยชน์ที่ดิน ได้แก่ เงื่อนไขด้านเศรษฐกิจ เช่น การเพิ่มขึ้นของราคาปุ๋ยเคมี การเพิ่มขึ้นของราคาค่าจ้างเครื่องจักรในการเก็บเกี่ยว การเพิ่มขึ้นของราคาน้ำมัน เงื่อนไขด้านสถาบัน เช่น การมีหรือไม่มีกรรมสิทธิ์ในที่ดิน นโยบายการจัดสรร จัดรูปที่ดิน เงื่อนไขด้านสังคมและวัฒนธรรม เช่น ระดับการศึกษาที่สูงขึ้นของสมาชิกในครัวเรือน ความรู้ความเข้าใจเกี่ยวกับการใช้ที่ดิน การขาดแคลนแรงงานในครัวเรือน และเงื่อนไขด้านเทคโนโลยี เช่น การเข้าถึงข้อมูลเพื่อพัฒนาการใช้ที่ดินเพื่อการเกษตร มีเครื่องจักรแทนแรงงานคนและสัตว์

อภิปรายผล

ผลการศึกษาของผู้วิจัยชี้ว่า เกษตรกรผู้ปลูกข้าวแทบทั้งหมดในหมู่บ้านเม็กดำ ตำบลเม็กดำ อำเภอยักษ์ภูมิพิสัย จังหวัดมหาสารคาม ไม่เปลี่ยนแปลงการใช้ประโยชน์ที่ดินในระหว่างปีการผลิต 2562/2563 ถึงฤดูการผลิต 2564/2565 ส่วนเกษตรกรส่วนน้อยที่เปลี่ยนแปลงการใช้ประโยชน์ที่ดินดำเนินการใน 2 รูปแบบ ได้แก่ การทำเกษตรทฤษฎีใหม่ และการปลูกพืชหลังนาซึ่งเป็นพืชระยะสั้น ผลการศึกษาดังกล่าวแตกต่างจากผลการศึกษาของ Sribunkhum (2021) ที่ได้ทำการศึกษาแนวโน้มการเปลี่ยนแปลงการใช้ประโยชน์ที่ดินของกลุ่มน้ำสาขาลำโดมใหญ่ อำเภอน้ำยืน จังหวัดอุบลราชธานี ซึ่งพบว่า เกษตรกรปรับเปลี่ยนจากการทำนาไปทำเกษตรกรรมอื่นเพิ่มมากขึ้น ส่งผลให้พื้นที่นามีจำนวนลดลง โดยเปลี่ยนเป็นการปลูกมันสำปะหลัง ยางพารา หรือพืชใช้น้ำน้อย ในความแตกต่างกันของผลการวิจัยนี้ ผู้วิจัยวิเคราะห์ว่าเป็นผลจากการนำนโยบายช่วยเหลือและสนับสนุนเกษตรกรผู้ปลูกข้าวของรัฐบาลไปปฏิบัติ และจะไปสอดคล้องกับผลการวิจัยในด้านการนำนโยบายช่วยเหลือและสนับสนุนเกษตรกรผู้ปลูกข้าวของรัฐบาลไปปฏิบัติในงานวิจัยนี้ ซึ่งพบว่า เกษตรกรผู้ปลูกข้าวในหมู่บ้านเม็กดำ ตำบลเม็กดำ

อำเภอพยัคฆภูมิพิสัย จังหวัดมหาสารคาม ส่วนใหญ่ไม่มีการเปลี่ยนแปลงการใช้ประโยชน์ที่ดิน ยังใช้ที่ดินเพื่อการปลูกข้าวดั้งเดิม เพราะสภาพดินในหมู่บ้านส่วนใหญ่เป็นที่ราบลุ่ม มีปัญหาดินเค็ม และเป็นดินทราย ซึ่งเหมาะแก่การปลูกข้าวมากกว่าพืชไร่ หรือพืชชนิดอื่น ๆ โดยการนำนโยบายช่วยเหลือและสนับสนุนเกษตรกรผู้ปลูกข้าวของรัฐบาลไปปฏิบัติจะช่วยในเรื่องของทุนในการปลูกพืชหลังนา เช่น การลดต้นทุนการผลิต และเพิ่มราคาขายให้กับเกษตรกรมากกว่าการเปลี่ยนแปลงการใช้ประโยชน์ที่ดิน ซึ่งจะสอดคล้องกับการศึกษาของ Pintobtang (2020) ที่ได้ทำการศึกษาการปรับตัวของชาวนาไทยยุคหลังนโยบายจำนำข้าว ปี พ.ศ.2557 พบว่า ในด้านผลกระทบของนโยบายต่อการปรับตัวของชาวนาชาวนากลุ่มตัวอย่างส่วนใหญ่ยังคงทำนาโดยมีพื้นที่และจำนวนครั้งในการทำนาเท่าเดิม แต่จะส่งผลให้กลุ่มชาวนามีการปรับตัวลดต้นทุนการทำนาลง ที่เป็นเช่นนี้ผู้วิจัยมองว่า เกษตรกรผู้ปลูกข้าวในหมู่บ้านเม็กดำ ตำบลเม็กดำ อำเภอพยัคฆภูมิพิสัย จังหวัดมหาสารคาม ส่วนใหญ่ยังคงทำนาเพราะเป็นอาชีพเดิมที่เคยทำสืบต่อกันมาหลายปี ประกอบกับสภาพของดินที่ไม่เหมาะต่อการปลูกพืชทางการเกษตรชนิดอื่น

ในส่วนของประเด็นเงื่อนไขอื่น ๆ นอกจากการนำนโยบายช่วยเหลือและสนับสนุนเกษตรกรผู้ปลูกข้าวของรัฐบาลไปปฏิบัติที่มีผลต่อการเปลี่ยนแปลงการใช้ประโยชน์ที่ดินนั้น จากงานงานวิจัยของ Sribunkhum (2021) ที่ได้ศึกษาปัจจัยที่ส่งผลต่อการเปลี่ยนแปลงการใช้ประโยชน์ที่ดินของกลุ่มน้ำสาขาลำโดมใหญ่ จะมีทั้งปัจจัยที่เหมือนและแตกต่างจากการศึกษาในครั้งนี้ ซึ่งพบว่า ปัจจัยที่ส่งผลต่อการเปลี่ยนแปลงการใช้ประโยชน์ที่ดินที่เหมือนกัน ได้แก่ ราคาสินค้าเกษตร นโยบายภาครัฐ ภัยแล้ง ส่วนปัจจัยที่ต่างกันได้แก่ การบุกรุกพื้นที่ป่าเพื่อทำการเกษตร การใช้สารเคมีทางการเกษตรในการกำจัดศัตรูพืช ผู้วิจัยวิเคราะห์ว่าผลการวิจัยที่ต่างกันนี้เป็นเพราะลักษณะทางภูมิศาสตร์ของพื้นที่ศึกษาที่ต่างกัน จึงทำให้เงื่อนไขที่มีผลต่อการเปลี่ยนแปลงการใช้ประโยชน์ที่ดินนั้นแตกต่างกันด้วย

ข้อเสนอแนะ

1. งานวิจัยนี้ มีข้อจำกัดอยู่กับการเก็บรวบรวมข้อมูล เนื่องจากกลุ่มตัวอย่างที่สุ่มมาสัมภาษณ์ส่วนมากเป็นผู้สูงอายุ ทำให้แนวโน้มของผลข้อมูลที่ได้จึงอาจมีความเอนเอียง (Bias) หรือไม่ตรงตามข้อคำถามเท่าที่ควร

2. สำหรับการศึกษาต่อยอดจากงานวิจัยนี้ ผู้สนใจอาจศึกษาเปรียบเทียบว่า การนำนโยบายและมาตรการช่วยเหลือเกษตรกรกลุ่มอื่น ๆ และด้านอื่น ๆ ไปปฏิบัติ เช่น โครงการสินเชื่อเพื่อรวบรวมข้าวและสร้างมูลค่าเพิ่มโดยสถาบันเกษตรกร และโครงการชดเชยดอกเบี้ยให้ผู้ประกอบการค้าข้าวในการเก็บสต็อกส่งผลต่อการเปลี่ยนแปลงการใช้ประโยชน์ที่ดินแตกต่างกันหรือไม่ อย่างไร และอาจใช้วิธีศึกษาเปรียบเทียบพื้นที่ที่มีลักษณะทางกายภาพใกล้เคียงกันแต่กลับมีการเปลี่ยนแปลงการใช้ประโยชน์ที่ดินแตกต่างกัน

เอกสารอ้างอิง

Amphan, D. (1988). *Principles of land use*. Faculty of Forestry, Department of Conservation, Kasetsart University. (in Thai)

- Bangkok Business News Online. (2021). Commerce rushes to solve the problem of falling rice prices, emphasize to farmers not to worry, there is guaranteed income compensation. Retrieved from <https://www.bangkokbiznews.com/business/970114>.
- Bank for Agriculture and Agricultural Cooperative. (2019). "Harvest Cost Assistance and Rice Quality Improvement Initiative - Production Year 2019/20" was initiated to assist farmers with harvest costs and enhance rice quality. Retrieved from <https://shorturl.asia/vY4C9>.
- Borras Jr, Cristóbal Kay, Sergio Gómez & John Wilkinson. (2012). Land grabbing and global capitalist accumulation: key features in Latin America. *Canadian Journal of Development Studies/Revue Canadienne d'études du développement*, 33(4), 402-416.
- Borras, S. M. & Franco, J. C. (2012). Global Land Grabbing and trajectories of agrarian change: a preliminary analysis. *Journal of Agrarian Change*, 12(1), 34-59.
- Buason, R. (2015). *Qualitative research in education* (5th ed.). Bangkok: Chulalongkorn University. (in Thai)
- Chuchip, K. (1989). *A Study of Land Use Conditions and Plant Society Analysis to Analyze the Situation of Doi Inthanon National Park, Chiang Mai Province*. Kasetsart University Knowledge Repository. Bangkok: National Research Council of Thailand (NRCT). (in Thai)
- Department of Internal Trade. (2019). Interest compensation project for rice traders in stock keeping. Retrieved from <https://www.opsmoac.go.th/news-files-412891791144>.
- Kantri, N. & Laiprakobsup, Th. (2018). *Problems in implementing policies to help farmers in the areas reported from Suphan Buri Province*. Bangkok: Chulalongkorn University Social Research Institute. (in Thai)
- Klindaw, S. (2007). *Remote sensing: introductory digital image processing*. Bangkok: Odeon store. (in Thai)
- Khuprakhon, K. (1999). *Land Economics* (2nd ed). Bangkok: Ramkhamhaeng University. (In Thai)
- Kumpetch, P. & Kongruang, Ch. (2016). The determination of Agricultural Land Use in Northern Thailand Case study: Areas planted paddy. *Journal of Business, Economics and Communications*. 11(1), 113-121. (in Thai)
- Lhabthanaroj, Th. (2019). *Land use and area management in Ko Samet, Rayong*. Retrieved from: <https://repository.nida.ac.th/handle/662723737/5116>.
- Manorom, K. (2016). The situation of struggle, ownership, and land use in the Isan border area. Ubon Ratchathani: Mekong Sub-Region Social Research Center [MSSRC]. (in Thai)
- Ngamlamom, W. & Thirasirikul, J. (2018). The Evaluation of Helping Farmer Policy in The Case of the Spending 1,000 Baht Per Rai for Farmers Project in Surin Province. *The Liberal Arts Journal, Mahidol University*, 1(2), 83-99. (in Thai)
- Pintobtang, P. (2020). *Adaptation of Thai Farmers in The Post-Pledged Rice Policy Era, 2014*. (Chulalongkorn University Social Research Institute). Retrieved from <https://shorturl.asia/E58yG>.
- Sribunkhum, A. (2021). Prediction of Land use Change in Lam Dom Yai Subwatershed. *Burapha Science Journal*, 26 (3), 1,777-1,795. (in Thai)

- Thai PBS News. (2022). Thung Kula farmers oppose sugar factory-biomass power plant Concerned about the impact of GI jasmine rice. Retrieved from <https://thecitizen.plus/node/65540>.
- Tiamthongbai, et al. (2023). Changes in Land Use Patterns by Farmers in Huai Pong Village, Mae Tuen Sub-district, Mae Ramat District, Tak Province. *Thai Journal of Forestry* 42(1), 12-22. (in Thai)
- Wongtawan, N. (2006). Socio-Economic Factors Effective Land Use Change: A Case Study of Villages Around Dong Payayen-Khao Yia Forest Complex. (pp. 7-8). Kasetsart University Knowledge Repository. (in Thai)
- Yamane, T. (1967). *Statistics: An introductory analysis* (2nd ed). New York: Harper and Row.

